

ISSN 1301 - 0387

AKADEMİK

araştırmalar

YIL 1

SAYI 4

BAHAR 1997

Sosyal Bilimler Dergisi

1997

4

BAHAR

**HİNZORİK (TAŞOLUK)
KÖYÜ-TORTUM
HEYELANI (1889)**

*Bu çalışmayı,
Kendisinden Millî Tarihî Coğrafya
Temellerini Öğrendiğim
Merhum Hocam Prof. Dr. H. Hilmi
Karaboran'ın
Hatırasına İthaf Ediyorum*

Selahattin TOZLU*

Giriş

Doğal felaket ve âfetlerin insanlara verdiği zararlar herkesçe bilinmektedir. Deprem, yangın, sel baskını, çığ düşmesi, heyelan, med cezir, fırtına vb. isimlerle anılan bu tabii felaketler, insanlık varoldığından beri devam etmektedir. Her birinin ayrı bir hususiyeti bulunan sözkonusu olaylar, birçok tarihî hadisenin, şehir monografilerinin, bayındırlık çalışmalarının, edebiyat ürünlerinin konusu olmuştur. Meselâ; 1859 yılında Erzurum'da meydana gelen bir deprem, Osmanlı Devleti'nin bu büyük şehri neredeyse tamamen yıkmıştı¹. Bu hadisenin Erzurum tarihini, bayındırlığını, ticaretini, ilmiyesini ve sair hususlarını birinci elden ilgilendiren çok önemli tarihî bir vak'a olduğu şüphesizdir. Dolayısıyla 1859 depremi anılmadan XIX. yüzyıl Erzurum tarihi tam yazılmış olamaz. Aynı türden bir vak'a da, 1889 yılında Tortum'un Hinzorik köyünde yaşanmış ve dehşetli bir heyelan sonucu koca bir köy çamur altında kaldığı gibi; yüzden fazla da insan ölmüştü. İşte o tarihî olay, önemine binaen bu çalışmaya konu seçildi.

Heyelan Sahasının Yeri

Eskiden adına Aşağı Hinzorik veya Küçük Hinzorik denilen bugünkü Taşoluk, Erzurum ilinin Tortum ilçesine bağlı bir köydür. Tortum ilçe merkezine 6 km. uzaklıkta bulunan köy, Erzurum il merkezine 54 km. mesafededir. Heyelanın yaşandığı tarihte Tortum'un merkezi Nihah'a 57 km. uzaklıkta olan Aşağı Hinzorik (Taşoluk) köyü, Tortum ilçe merkezinin güne-

* Dr., Atatürk Üniversitesi K. K. Eğit. Fak. Tarih Eğitimi Bölümü (Erzurum).

¹ Anılan 1859 depremiyle birlikte XIX. yüzyıl boyunca Erzurum'da meydana gelen diğer depremler ve sonuçları hakkında bkz. Selahattin Tozlu, "Erzurum Depremleri (1850-1900)", *Akademik Araştırmalar*, Sayı 1 (Erzurum 1996), s. 119-126.

yinde ve Erzurum il merkezinin kuzeydoğusunda yer almaktadır (bkz. Harita).

1889 yılında meydana gelen büyük bir heyelan sonucu tamamıyla çamur altında kalan Aşağı Hinzorik köyü ve ahalisi, uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, hala bu felaketin izlerini ve hatıralarını taşımaktadır. İşte bu araştırma, anılan heyelanın nasıl gerçekleştiğini ve sonuçta neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Temelde bir tarih çalışması olan bu etüd, başta coğrafyacılar olmak üzere, halkiyat ve jeoloji ile alakadar olanların da bilgisine sunulmaktadır. Zira, artık çağdaş hiçbir ilim dalı, birbiriyle ilişkilendirilmeden tatmin edici sonuç ve varsayımlar ileri sürememektedir.

XIX. Yüzyılda Tortum Kazası

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan zamanından beri Türkler'le tanışan Tortum ve civarı, Gürcüler'le hısnımlığı olan Atabekler sayesinde iyice Türkleşmiş bulunuyordu. Kanuni'nin Irak-ı Seferi sonucu kat'i olarak Osmanlı Devleti'ne katılan bölge, Erzurum Beylerbeyliği'nin bir sancağı olarak idare edilmeğe başlandı. Sonçağ Osmanlı devrine kadar yine bu eyalet/vilayet sınırları içinde kalan Tortum, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve vilayet teşkilinden sonra da Erzurum vilayetinin bir kazası halinde idare edildi. Dolayısıyla, Osmanlı fethinden günümüze kadar Tortum'un idarî yapısı üzerinde her hangi bir değişiklik sözkonusu değildir.

Tortum, XIX. yüzyılın tam ortasında Erzurum sancağının büyük kazalarından biri olarak görünmektedir. 93 Harbi'ne kadar böylece idare edilen Tortum'un idarî yapısındaki en önemli değişiklik, bu savaştan sonra yapıldı. Bu yıllarda Trabzon ve Erzurum vilayetleri de yeniden teşkilatlandırılmıştı. Trabzon'un Gümüşhane sancağından ayrılan Kelkit ve Şiran kazaları ile, Erzurum sancağının İspir kazası ve Tavusker'in bazı dağlık köyleri birleştirilerek, merkezi Bayburt olmak üzere, Erzurum vilayetine bağlı Bayburt sancağı oluşturuldu. Bu sırada Tortum kazasının da Erzurum'dan ayrılarak Bayburt'a bağlanması sözkonusu edilmişti. Ancak bu teklif olumlu karşılanmamış ve Tortum kazası da yeni bir idarî yapıya kavuşturulmuştu. Bu yeni durum esasında Ruslar'la çizilen yeni sınırın sonucuydu ve Tortum'u önemli bir sınır kazası haline getirmişti. Sonuçta, Ruslar'a bırakılan Narman (İd), Tavusker (Olur) ve Oltu'nun beri tarafta kalan bazı köyleri ile Tortum'un bütün köyleri birleştirildi ve Tortum kazası adıyla büyük bir kaza teşkil edildi².

² Verilen özet bilgiler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Şura-yı Devlet (İŞD),

Bilindiği gibi Tanzimat'ın ilanıyla birlikte bazı bölgeler pilot olarak seçilmiş ve uygulamaya başlanmıştı. Erzurum eyaleti ilkin sözkonusu pilot bölgeler arasına alınmamıştı. Zira, burası merkeze oldukça uzaktı ve bu bakımdan kontrolü zordu. Pilot bölgelerdeki uygulamalardan edinilecek tecrübelerle göre bu eyalet bilahire Tanzimat alanına alınacak ve belki de kısmen farklı bir anlayışla uygulanacaktı. Dolayısıyla Trabzon'la birlikte Erzurum eyaleti, ancak 1845 yılında Tanzimat'a dahil edildi. Anılan eyaletlerin nüfus yazımları yapılmaya başlandı ve defterleri peyderpey merkeze yollandı. Erzurum eyaletinin yazımı da, vergi ve bilhassa askerliğe esas olmak üzere, işte bu tarihlerden itibaren yapılarak tamamlandı (1847-1849)³.

İşte bu tarihlerde tamamlanarak Bâbüâlî'ye yollanan Erzurum defterlerinde Tortum kazası da bulunmaktadır. Takriben 1850 yılı itibarıyla Tortum'un köyleri ve nüfus durumu şöyleydi⁴:

Köyün Adı*

- Vıhik (kn 253, 101 h, tn 505 ms).
- Haho (kn 406, 139 h, tn 695 ms).
- Sürbahan (kn 234, 76 h, tn 380 ms).
- Verinkış (kn 119 ms, 45 yerli ermeni; ms 28 h, ermeni 14 h; ms tn 140, ermeni tn 70; toplam tn 210).
- Ödük (kn 658, 211 h, tn 1055 ms).
- Üngüzek (kn 191, 59 h, tn 295 ms)
- Avşin (nüfus 53, 17 hane, 85 müslim).
- Azort (kn 387, 132 h, tn 660 ms).
- Osit (kn 115, 41 h, tn 205 ms).
- Cala (kn 23, 8 h, tn 40 ms).
- İs (kn 347, 109 h, tn 595 ms).
- Hartha (kn 305, 106 h, tn 180 ms).
- Tiv (kn 74, 30 h, tn 150 ms).

nr. 2224/2; İŞD, nr. 2799; *Ayniyat Defterleri*, nr. 833, s. 30.

³ BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 128, s. 65-66, 9 R 1265 (4 Mart 1849) tarihli belgede, Erzurum eyaletinin nüfus yazımının tamamlandığı kayıtlıdır. Sözkonusu yazımların seyrinin baş tarafı için bkz. Cevdet Küçük, "Tanzimat Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8 (İstanbul 1977), s. 190-191.

⁴ BOA, Cevdet Dahiliye, nr. 9608'de bulunan defter, oldukça karışık ve düzensizdir. Ancak iyi tedkik edildiğinde hangi köylerin hangi kazalara ait olduğu tesbit edilebilmektedir. Üstelik bu defterdeki sayfa numaraları da karışıktır.

* Bu başlıkta yazılan köylerin durumunu açıklamak için aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır: kn.=defterde kayıtlı nüfus, h.=hane, tn.=tahmini nüfus, ms.=müslüman.

- Lök (kn 101, 41 h, tn 205 ms).
- Hars (kn 146, 51 h, tn 255 ms).
- Zihik (kn 178, 59 h, tn 295 ms).
- Öşkvankı (kn 97, 34 h, tn 170 ms).
- Öşk (kn 161, 61 h, tn 305 ms).
- Eşkisor (kn 180, 73 h, tn 365 ms).
- Aburnes (kn 205, 72 h, tn 360 ms).
- Kisha Kapısı (kn 100, 36 h, tn 180 ms).
- Kisha (kn 410, 138 h, tn 690 ms).
- Ahbirik (kn 56, 18 h, tn 90 ms).
- Ahçirik (kn 9, 4 h, tn 20 ms).
- Gökdere (kn 32, 11 h, tn 55 ms).
- Çağens (kn 54, 13 h, tn 65 ms).
- Mehreköm (kn 30, 7 h, tn 35 ms).
- Ahbisor (kn 249, 74 h, tn 370 ms).
- Pişingös (kn 52, 24 h, tn 120 ms).
- Cinaçor (kn 26, 8 h, tn 40 ms).
- Ekrek (kn 97, 36 h, tn 180 ms).
- Liskâv-ı Ulya (kn 84, 28 h, tn 140 ms).
- Liskâv-ı Süflâ (kn ...*, 34 h, tn 170

ms).

- Ağasar (kn 37, 13 h, tn 65 ms).
- Küçük Hinzorik (kn 13, 5 h, tn 20 ms).
- Hinzorik-i Ulyâ (kn 35, 11 h, tn 55 ms).
- Mığıçor (kn 11, 3 h, tn 15 ms).
- Nihak/Nihah (kn 210, 63 h, tn 315 ms).
- Pethar (kn 64, 18 h, tn 90 ms).
- Kazeris (kn 44, 15 h, tn 75 ms).
- Bar (kn ms 65, yerli ermeni 3; ms 25 h, yerli ermeni 1 h; toplam nüfus 26; tn 125 ms, tn 5 ermeni; toplam tn 130).
- Şipek (kn ms 18, yerli ermeni 15, yerli rum 4; ms 4 h, yerli ermeni 4 h, yerli rum 1 h; tn 20 ms, tn 20 yerli ermeni, tn 5 yerli rum; toplam tn 45).

- Çiftlik (kn 66, 16 h, tn 80 ms).
- Meksor (kn 106, 35 h, tn 175 ms).
- İkik/Ekik (kn 99, 33 h, tn 165 ms).
- Haşud Vankı (kn 89, 19 h, tn 95 ms).
- Sohtorot (kn 7, 2 h, tn 10 ms).
- Varşin (kn 44, 12 h, tn 60 ms).
- Miğus/Muğus (kn 55, 16 h, tn 80 ms).
- Kiğik (kn 90, 20 h, tn 100 ms).
- Norşin (kn 8 ms, yerli katolik ermeni 88; 3 h ms, 24 h yerli katolik ermeni; tn 15 ms, tn 120 yerli katolik ermeni; toplam tn 135).

- Vahtanos (kn 80, 24 h, tn 120 ms).
- Koğans (kn 42, 13 h, tn 65 ms).
- Hosbirik (kn 28, 13 h, tn 65 ms).
- Kârıngos (kn 25, 9 h, tn 45 ms).
- Dankâr (kn 27, 9 h, tn 45 ms).

* Aşağı Liskâv'a ait kayıtlı nüfus, defterde yırtık olduğu için yazılmadı.

Zinavur (kn 73, 25 h, tn 125 ms).

Poçens (kn 102, 24 h, tn 120 ms).

Sağır (kn 94, 34 h, tn 170 ms).

Rabat (kn 2 ms, 24 yerli katolik ermeni, 7 yerli ermeni; ms 1 h, yerli katolik ermeni 6 h, yerli ermeni 2 h; tn 5 ms, tn yerli katolik ermeni 30, tn yerli ermeni 10; toplam tn 45).

Tortumkale (kn 126, 49 h, tn 245 ms. Bu köyün bazı hanelerinde Şeyh Buzunlu aşireti iskân etmektedir).

XIX. yüzyılın artalarına ait bu yazıma göre 62 köyü bulunan Tortum kazasının toplam müslüman nüfusunun açılımı şöyle idi: 2.585 tüvana, 2.766 sıbyan, 1.332 müsün (yaşlı), 447 nizamiye askeri, 64 redif, 52 başka yerden gelen tüvana, başka yerden gelen 7 sıbyan ile yine başka yerden gelen 12 yaşlı, ki toplam 2.419 hanede 7.265 kayıtlı müslüman bulunmaktadır. Demek ki, Tortum kazasında yaşayan tahmini müslüman sayısı 12.000 civarındadır. Aynı daftere göre gayrimüslimlerin nüfus durumu da şöyledir: Yerli ermeniler 21 hane, yerli katolik ermeniler 30 hane ve yerli rumlar 1 hane olmak üzere, toplam 52 hanede 186 nüfus kayıtlıdır. Gayrimüslimlerin tahmini nüfusu ise 260'tır.

Erzurum'un kuzeyinde yer alan Tortum kazası, Tortum çayını kenarında kurulmuştu. Eski ve önemli bir yolüstü yerleşimi olan Tortum, Nihah adıyla bilinen merkezden idare edilmekteydi. Bugünkü kaza merkezinin ismi olan Nihah, aynı zamanda eski bir kalenin de adıdır. Tortum ve civarındaki yerleşmeler, çayın oluşturduğu vadi boyunca uzanan bağlık bahçelik köyler ve dağlık köyler olmak üzere, iki ana başlık altında toplanabilir. Tortum çayı kenarındaki köylerin geçim kaynağı meyvecilik idi. Ancak, daha çok Narman ve İspir sınırında bulunan dağlık köylerde yaşayan halk ise, çobanlık ve hayvancılıkla geçinmekteydi. 1869 yılının Temmuz ayında bölgeyi gezen Fransız tabiat araştırmacısı Theophile Deyrolle, Tortum ve civarını oldukça iyi özetlemektedir.

"Tahsilden dönen bir tahsildar, Tortum muntikasının fevkalade fakir bir memleket olduğunu söyledi. Arazisinin pek azı ziraate elverişlidir. Köylerin yirmisi dağların üzerindeydi ve sakinleri çobanlıkla geçiniyordu. Otuzbeş köy de su boyundadır. Halk, tarla açarak hububat ekiyor ve meyve bahçeleri yapıyordu. Elma, dut, kiraz, armut, kayısı ve ceviz ağaçları ekiliyor ve yetiştiriliyordu. Sıcaktan bunalan seyyahlar, bu yeşillikler altında serinlemek ister. Pek bol olan meyve ve sütle serinler. Meyvenin fazlalığından ağaçların dalları yerlere vurur. Güneş batınca bütün köylerden meyve yüklü merkep kafileleri yola çıkar. Köylüler, Erzurum'a gitmek için yolun büyük bir kısmını gecenin serinliğinde geçmek isterler. Meyvelerin hepsi

taze olarak satılmadığı için, bilhassa dut ve kaysılar güneşte kurutulur ve kış için hazırlanır"⁵.

Tortum ve köylerinin en iyi özetlendiği bu bilgiler, başvuru olan hemen bütün kaynaklarda vardır. Erzurum vilayetine ait yıllıklarda da aynı şeyler anılmaktadır. Mesela, 1887 yılına ait *Erzurum Vilayeti Salnamesi*'ne göre, Tortum kazasının tarıma elverişli arazisi azdır. Bu bakımdan tarım ürünleri ancak halkın ihtiyacına yetecek kadar üretilebilmektedir. Ancak, çay kenarındaki köylerde her türlü meyve ağacı bulunmakta olup, yetiştirilen meyveler özellikle Erzurum'a götürülmekte ve satılmaktadır. Denilebilir ki, meyvenin hemen hiç yetişmediği/yetiştirilmediği Erzurum şehrinin bütün meyve ihtiyacını Tortumlular sağlamaktaydı. Bu bakımdan, *Tortum kazası sanki Erzurum için yaratılmış bir bahçe* gibiydi. Zira, Erzurum'un soğuk iklimine karşılık Tortum'un meyve üretimine oldukça müsait bir iklimi vardır. Elma, armut, kavun, karpuz, vişne, dut, kiraz, üzüm, erik, iğde, ceviz, ayva, kızılçık, şeftali ve zerdali yetiştirilen meyvelerin başlıcalarıdır. Arazi darlığı sebebiyle tarımın az yapıldığı kazada; arpa, buğday, sarıbaş, küşne, zeğrek, gılgıl, fasülye, darı, lazut (mısır), çavdar, nohut, mercimek, bakla, pirinç ve soğan gibi mahsüller de yetiştirilmekte ve halkın ihtiyacı karşılanmaktadır. Ancak, hayvan yem ve yiyeceği olarak ekilen yonca ve korunga gibi şeyler, bilhassa Erzurum'a götürülüp satılmaktaydı⁶.

Kazada ve köylerinde halı, kilim, cicim^{*}, seccade, tozluk, şal, çorap ve dizlik^{**} gibi mamüller dokunmaktaydı. İcra edilen meslekler ise,

⁵ T. Deyrolle, 1869'da Trabzondan Erzuruma, çevr. R. E. Koçu, İstanbul bty., s. 43.

⁶ *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum (ES)*, Erzurum 1304, s. 244. Aynı bilgiler için ayrıca bkz. *ES (1317)*, s. 230-231; Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, III, İstanbul 1306, s. 1686. Tortum'un Erzurum için bir bahçe olduğu, yabancılar tarafından da zikredilmektedir (Vital Cuinet, *La Turquie D'Asia*, I, Paris 1892, s. 203).

* Cicim, özellikle Doğu Anadolu'da kullanılan bir kelime olup; küçük kilimler için söylenmektedir. Bunların hem ufak hem de çok süslü olması dolayısıyla böyle bir adla anılmaları muhtemeldir.

** Dizlik, kadınların dizlerini kapatacak şekilde dikilen ve biraz genişçe yapılan bir iç giysidir. Belden diz altına veya tam diz hizasına kadar uzanan bu elbise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgelerinde, sadece kadınlar tarafından giyilir. Bu giysi Batı Anadolu'da zeybekler ve Orta Anadolu'da seymenler tarafından da giyilmektedir. Ancak, farklı bölgelerde giyilen bu dizliklerin farklı olacağı da tabiidir.

kunduracılık, demircilik, nalbantlık, dülgerlik ve papuççuluk idi⁷.

Tortum kazası ve köyleri orman bakımından çok zengin olmamakla birlikte, kereste ve yakacak ihtiyacını karşılayacak kadar orman varlığına sahipti. Hatta, bazı kerestelik ağaçlar Erzurum, Van, Erciş, Hınıs, Pasinler ve Eleşkird'e kadar götürülerek satılıyor ve kereste ticareti yapılıyordu. Ancak, ağaçların özellikle dağlık ve yolu olmayan kesimlerde bulunması, bunların satılmasını engelleyen önemli bir faktördü. Bu türden orman yahut meşelikler; Azort, Aburnes, Eşkisor, Hosbirik (Hozbirik), Kovans (Koğans), Ödük, Narman (İd), İnce, Pasdasor, Kiğik, Köynük, Başkale, Boğazkale, Çardaklı, Çatak, Canisor, Ağnut, Kârşin, Kânzahor, Mihkâr, Luso, Pidkir, Kurnus, Haho, Vihik, Üngüzek, Avşin (Afşin), Lök ve Alabalık köyleriyle civarlarında bulunmaktaydı. 1887 yılı itibarıyla bunların toplamı 352.000 dönüm tutmaktaydı⁸. 93 Harbi sonrasına rastlayan bu rakamın, önceden daha fazla olacağı şüphesizdir.

Tortum'da üretildiği bilinen önemli bir madde de, kehribar idi. Kazanın Otha köyü ve civarında halk tarafından çıkarılan siyah kehribar, sigara ağızlığı ve tesbih imamelerinin yapımında kullanılmaktaydı. Maden Mühendisi Abdullah Kâzım Efendi'nin yaptığı keşifte de tezahür eden siyah kehribarın rezervi hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zira, kazım yapılmamış ve yalnızca köylülerden bilgi alınmıştır⁹.

1887 yılında Tortum kazasının nüfus durumu ise şöyleydi: Kazanın tamamında 8.299 hanede toplam 47.831 kişi bulunmaktaydı. Bunun 25.905'i erkek ve 21.926'sı bayandı. Kazanın 157 köy ve mahallesi vardı. Nüfusun açılımı ise şu şekildedir: 8.299 hanede yabancılar 92 bayan ve 138 erkek, katolikler 171 bayan ve 182 erkek, Ermeniler 539 bayan ve 611 erkek, Müslümanlar 21.124 bayan ve 24.974 erkek. Toplam 47.831 kişi¹⁰. Demek oluyor ki, Tortum kazasında bir hanede ortalama altı kişi bulunmaktadır. Aynı yıllarda Erzurum'u ziyaret eden Vital Cuinet, Tortum kazasına ilişkin bilgiler de vermektedir. Onun verilerine göre Tortum'un toplam nüfusu 52.591 kişidir. Bunun 50.224'ünü müslüman, 1.265'ini Gregoyen

Ermeni, 881'ini Katolik Ermeni ve 221'ini de diğer gayrimüslimler oluşturmaktadır¹¹.

XIX. yüzyılın sonlarındaki nüfus ise, 1887 yılına nisbetle daha azdır. 1896 yılında Ahmed Şakir Paşa'nın da onayıyla yapılan yeni düzenlemede Narman nahiyesi Tortum'a bağlı bırakılmış idiye de, bundan sonraki ilk Erzurum yıllığında Narman'ın Tortum'dan ayrıldığı ve müstakil bir kaza haline getirildiği görülmektedir. Anadolu Umum Müfettişi Şakir Paşa'nın denetiminde yapılan düzenlemeye göre Tortum'un genel durumu şöyle idi: Bu tarihte Tortum'un Nihah, Hazo, Azort ve İd adıyla dört nahiyesi vardır. Yalnızca erkek nüfusunun yazıldığı bu belgeye göre; Nihah'ta 4.346 müslüman 294 gayrimüslim (toplam 4.640), Hazo'da 8.246 müslüman 45 gayrimüslim (toplam 8.291), Azort'ta yalnızca 4.510 müslüman, İd'de 6.557 müslüman ile 401 gayrimüslim (toplam 6.957) yaşamaktaydı. Kazanın tamamında bulunan 148 köyün nahiyelere göre dağılımı da şöyleydi: Nihah'ta 33, Hazo'da 33, Azort'ta 37 ve İd'de 45 köy bulunmaktadır. Demek ki, Tortum kazasının 148 köyünde 23.659 müslüman ve 740 gayrimüslim olmak üzere, toplam 24.399 erkek nüfus vardı¹².

Şakir Paşa'nın yazımına göre, Tortum kazasına bağlı nahiye ve köylerin nüfus açılımı şöyle idi¹³:

Nihah Nahiyesi:

Köyün Adı	Müslüman	Gayrimüslim
	Erkek	Erkek
Nihah	505	—
Hinzorik-i Ulya	77	—
Hinzorik-i Süfla	76	—
Ağsar	86	—
Liskâv-ı Ulya	293	—
Liskâv-ı Süfla	220	—
Pişingos	101	—
Ekrek	140	—
Bar	132	—
Şipek	172	112
Pethar	78	—
Dankar	42	—
Muğus	82	—

⁷ ES (1304), s. 244; ES (1317), s. 230-231; Ş. Sami, a.g.e., s. 1686.

⁸ ES (1304), s. 245; ES (1317), s. 231-232; Ş. Sami, a.g.e., s. 1686.

⁹ ES (1317), s. 232.

¹⁰ ES (1304), s. 244, 316-317. Aynı bilgiler Ş. Sami tarafından da verilmekte olup, Erzurum Salnamesi'nden alındığı muhakkaktır.

¹¹ Vital Cuinet, a.g.e., I, Paris 1892, s. 202.

¹² BOA, İrade Dahiliye, nr. 54, 21 S 1314.

¹³ Bu belgede bazı yanlış yazımlar sözkonusudur (Gösterilen belge). Bunlar hem köy adları hem de nüfuslarda vardır. Bilhassa nüfuslar toplandığında çıkan yanlışları düzeltmek mümkün değildir. Yalnızca bazı köy isimleri düzeltilmeye çalışıldı. Buna rağmen eksik ve yanlış okumaların muhtemel olacağı aşikârdır.

Hosbirik	137	-	Isik	28	-
Zinavur	179	-	Vařkân	52	-
Kazeris	49	-	Huvak	197	-
Çiftlik	49	-	Ösha	40	-
Cinaçor	18	-	<i>Toplam</i>	8.246	45
Koğans	68	-			
Kâringos	59	-	<i>Azort Nahiyesi:</i>		
Varçin	57	-			
Vaktanos	147	-	<i>Köyün Adı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>
Kiğik	112	-		<i>Erkek</i>	<i>Erkek</i>
Poçens	168	-	Şekerli	447	-
Sağır	213	-	Vertıban	181	-
Tortum Kalesi	259	-	Cansor	108	-
Mihrekom	38	-	Koşa	117	-
Norşin	151	143	Pırdanos	74	-
Ahçirik	22	-	Kötik	23	-
Soğurmek	31	-	Anzav	83	-
Haşudvank	147	-	Telli	24	-
Rabat	-	39	Hohor	134	-
<i>Toplam</i>	4.246	294	Kenzenzor	124	-
			Kârşim	96	-
<i>Haho Nahiyesi:</i>			Kıgani	115	-
			Koçkâns	202	-
<i>Köyün Adı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	Kızılkilise	89	-
	<i>Erkek</i>	<i>Erkek</i>	Mığkâr	129	-
Lök	216	-	Lafsor	151	-
Hars	263	-	Kemhis	120	-
Zihik	182	-	Aristi	110	-
Tev	66	-	Şoşa	42	-
Hartha	413	-	Sorik	117	-
Otha	348	-	Kornes	146	-
İs	76	-	Kosor	162	-
Öşk	209	-	Pitkir	216	-
Öşkvank	196	-	İpekçayın	54	-
Eşkisor	259	-	Urut	138	-
Azort	658	-	Canik	50	-
Avşin	59	-	Çardaklı	8	-
Osit	154	-	Niyaköm	55	-
Üngüzek	383	-	Teküçük	138	-
Cala	26	-	Öşhan	80	-
Vihik	426	-	Süleymanlı	87	-
Haho	662	-	Norşin	266	-
Sürbehan	371	45	Hamas	194	-
Ödik	982	-	Çilhoros	57	-
Verinkığ	166	-	Çatak	116	-
Aburnes	360	-	Kürdikân	55	-
Kisha	670	-	Başkale	298	-
Ahbirik	106	-	<i>Toplam</i>	4.510	-
Çağmes	78	-			
Gökdere	87	-	<i>İd Nahiyesi:</i>		
Kisha Kapısı	106	-			
Ekik	155	-	<i>Köyün Adı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>
Meksor	173	-		<i>Erkek</i>	<i>Erkek</i>
Tevasor	81	-	İd	840	-

Suğurmik	83	—
Samikale	121	—
Veşkisor	83	—
Pertivan	93	—
Vekilhas	—	131
Ekrek	—	270
Ağnud	161	—
Germüri	135	—
Hamidiye	243	—
Çivilikaya	87	—
Boğakale	135	—
Ağsor	85	—
Hiçov-i Ulya	137	—
Hiçov-i Süfla	103	—
Todan	129	—
Karapınar	69	—
Minasor	62	—
Beldeçor	130	—
Sabanlı	32	—
Aha	288	—
Küttümar	118	—
Simsergi	184	—
Yeniköy	12	—
Alabalık	82	—
Cüccürüş	78	—
Kaleboğazı	113	—
Südkâns	41	—
Pakkih	19	—
Orucuh	426	—
Kiğik	45	—
Şamhu	231	—
Cinasor	44	—
Meletor	62	—
İslamkötük	150	—
Ardos	249	—
Hozahor	188	—
İğdeli	69	—
Pestator	42	—
Derekötük	168	—
Çanak	45	—
İnci	195	—
Tutmaç	250	—
Sananis	67	—
Hanege	11	—
Toplam	6.557	401

1899-1900 yıllarına gelindiğinde, Şakir Paşa'nın yaptırdığı düzenlemenin kabul edilmediği ve yeni bir teşkilatlandırmaya gidildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Tortum kazasının iki nahiye ile 70 köy ve mahallesi bulunmaktadır. 5.714 hanede 12.886 erkek ve 12.161 bayanın yaşadığı Tortum'un umum nüfusu 25.047 kişidir. Bunlardan Katolikler 284 bayan ve 284

erkek, Ermeniler 198 bayan ve 214 erkek, Müslümanlar ise 11.679 bayan ve 12.488 erkek nüfusa sahiptir¹⁴. Demek ki, Narman kazasının teşekkülünden sonra Tortum'un iki nahiyesi buradan ayrılarak Narman'a bağlanmıştır.

Tortum kazasında bulunan bina ve muhtelif mekânlar ise şöyleydi: 1887 yılında 113 cami ve medrese, 3 tekke ve türbe, 1 ibtidâî mektebi, 100 kadar sıbyan mektebi, 7 kilise ve manastır, 21 dükkan, 1 mağaza, 11 han, 8 fırın, 134 değirmen, 87 dink, 41 çeşme, 50 köprü, 50 arsa ve 135 mezarlık vardır¹⁵. Vital Cuinet ise, 13 cami, 5 Gregoryen ve 2 Katolik Ermeni kilisesi kaydetmektedir¹⁶.

1899-1900 yıllarındaki durum ise şu şekildedir: 58 cami ve mescid, 1 ibtidâî mektebi, 4 türbe, 67 medrese ve sıbyan mektebi, 5 kilise ve manastır, 45 dükkan, 14 mağaza, 8 kahve, 14 han, 7 fırın, 111 değirmen, 57 dink, 22 çeşme, 36 köprü, 6.794 arı kovanı, 8.221 ambar ve samanlık, 304 mera, 50 arsa ve 80 mezarlık¹⁷.

Aşağı Hinzorik Köyüne İlişkin Bazı Bilgiler

Çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi Aşağı Hinzorik (Taşoluk) köyü, Tortum çayı kenarında yeralan vadi köylerinden tamamıyla farklı bir köydü. Narman kazasına yakın olması dolayısıyla, buranın köylerine benzeyen dağlık, genellikle ufak tarım ve hayvancılıkla geçimin sağlandığı bir yerdir. Heyelanın yaşandığı Hinzorik (Taşoluk), Devre dağının eteğinde kurulmuş eski bir yerleşme idi. Hinzorik adıyla anılan öbür köy ise, Tortum'un merkezi olan Nihah'a daha uzak; ancak heyelan sahasına yakın bir yerde bulunmaktaydı. Yukarı veya Büyük Hinzorik de denilen bu köyün şimdiki adı Yamankaya olup, Tortum'un kaza merkezine 10 km. mesafededir.

Tanzimat'ın ilk yazımlarından olan Erzurum eyaleti defterinde, Tortum kazası da bulunmaktadır. Bu deftere göre, Tortum kazasında Hinzorik adıyla iki köy bulunmaktadır. Bunlardan birinin adı *Hinzorik-i Küçük* (خنزوریک کوچک), diğerinin ismi de *Hinzorik-i Ulya* (خنزوریک علیا), yani Yukarı Hinzorik'tir. İşte Küçük/Aşağı/Hinzorik adıyla kayıtlı olan köy, 1889 yılında büyük bir heyelana maruz kalarak hemen tamamı çamurlara gömülen köydür. 1850 yılı yazımına göre Küçük Hinzorik'te hepsi müslüman

¹⁴ ES (1317), s. 229, 320-321.

¹⁵ ES (1304), s. 244.

¹⁶ V. Cuinet, a.g.e., s. 205.

¹⁷ ES (1317), s. 230.

olmak üzere 8 tüvana, 1 sabi, 2 yaşlı, 2 nizamîye askeri ve 1 başka yerden gelme yaşlı bulunmaktaydı. Küçük Hinzorik'in toplam 5 hanesi; yani takriben 30 nüfusu vardı. Yukarı Hinzorik'te ise, yine hepsi müslüman olan 20 tüvana, 8 sıbyan, 5 yaşlı, 1 nizamîye ve 1 redif askeri yaşamaktaydı. Toplam 11 hanesi bulunan köyün, takriben 66 nüfusu vardı¹⁸.

Demek oluyor ki, 1889 senesinde heyelana maruz kalan Aşağı/Küçük Hinzorik köyü, 1850 yılında Yukarı Hinzorik'ten daha küçük bir yerleşmeydi. Aynı vaziyet, heyelandan sonraki 1896 yılı için de geçerlidir. Şakir Paşa'nın yaptırdığı defterlere göre, anılan köylerin ikisi de Tortum'un merkezi olan Nihah nahiyesine bağlıdır. Bunlardan Aşağı Hinzorik'te 76 erkek varken, Yukarı Hinzorik'te ise 77 erkek yaşamaktadır¹⁹. Söz konusu defterde köylerin hane sayılarının verilmemiş olması dolayısıyla, buraların toplam nüfuslarına ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmak kabil değildir. Ancak, en azından Yukarı Hinzorik'in Aşağı Hinzorik'ten daha büyük bir yerleşme olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Heyelandan Önceki Uyarılar

Tortum ve civarı idarî olarak Doğu Anadolu'ya bağlı bulunsun da, hem iklim hem de jeolojik oluşum bakımından Doğu Karadeniz bölgesinin bir devamıdır. Bu itibarla, heyelanın meydana geldiği dağlık alanı, bilhassa arzî oluşum açısından, Doğu Karadeniz dağ sıralarının içinde mütalaa etmek gerekir. İklim özellikleri ise, Doğu Karadeniz iklimiyle Doğu Anadolu iklimi arasındaki bir geçişi göstermektedir²⁰. Yani hem Doğu Karadeniz gibi yağmurlu, hem de Doğu Anadolu gibi karasal özellikleri bulunan bir sahadır. Ayrıca vurgulanması gereken bir husus da, tarihî klimatolojinin bugünkü iklimsel olgularla aynı olmadığıdır. Yani, 1889 yılındaki Tortum ve civarı iklim özelliklerinin, bugünküyle aynı periyodları takip ettiğini söylemek güçtür. En azından Erzurum'la alakalı seyyahların verdikleri bilgiler, tarihî hadiseleri açıklarken, iklim faktörü üzerinde ayrıca

durulmasını gerektirecek kadar önemli olduğuna göre, aynı yargının heyelan sahası ve civarları için geçerli olmaması mümkün görünmüyor. Buna rağmen, heyelan sahası yahut Tortum'un iklim özelliklerini net olarak edinebileceğimiz bir kaynak veya araştırma yoktur. Metinde anılan bilgilerden hareketle, ancak Erzurum'dan iyi ve şüphesiz yine buradan daha çok yağmur alan bir Tortum'dan bahsedilebileceği kanaatindeyiz. Nitekim heyelandan önce vaki olan iklim hadiseleri de bu yöndedir.

Hinzorik heyelanının yaşandığı 2 Ağustos 1889 tarihinden önce, böyle bir hadise veya hadiselerin cereyan edeceği yolunda bazı bilgiler bulunmaktadır. Bundan bir sene önce Tortum kazasının merkezi olan Nihah köyü ile başka birkaç köyde yine bu türden tehlikeler yaşanmış, Devre dağının da irtibatlı bulunduğu dağ sıralarından parçalar koparak ev ve diğer mekânların üzerine düşmüştü. Bilhassa Nihah'ın üstündeki tepenin kible tarafından kopan taş parçaları, Hamsor mahallesindeki bir-iki evle birlikte başka mekânları da tehdit etmişti. Söz konusu kaya parçalarının ayrıldığı dağların birbirleriyle alâkalı olmaları, herhangi bir sarsıntı zamanında bölgedeki birçok yerleşim merkezinin de tehlike altına girmesi anlamına geliyordu. Nitekim, 1888 yılında bu doğal uyarılar olmuş, fakat, herhangi bir tedbir alınmamıştı. Heyelanla ilgili belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Nihah (Tortum) kasabasının kible tarafındaki Hamsor mahallesi, Hinzorik (Taşoluk), Beldeçor, Haşutvank, Huvak, Kozahor ve Simesergisi* köyleri, anılan doğal tehdidi en çok yaşama ihtimali bulunan yerleşmelerdi²¹.

* Bu köyün adı, burada kullanılan belgelerde aynen Sime Sergisi (سيمه سرجيسي) olarak geçmektedir. Oysa, 1850 yazımına ait defterde Sib Sergisi (سب سرجيسي) şeklinde, Narman kazasına kayıtlıdır. 1927 tarihli idarî bölünüşte Tortum kazasının Narman nahiyesine bağlı Sim Sergisi (*Son Teşkilât-ı Mülkiyyede Köylerimiz Adları*, İstanbul 1928, s. 235); Şakir Paşa'nın yaptırdığı düzenleme Sim Sergi (سيمه سرجيسي) şeklinde; 1970 yılında yazılan Türkiye köylerinde ise, Simerkis olarak yine Narman kazasına bağlı köy olarak kaydedilmiştir (*Türkiye Mülki İdare Bölgeleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler*, Ankara 1971, s. 348).

²¹ Anılan yerleşmelerin tehdit altında bulunduğu ve bir önceki sene bazı uyarıcı hadiselerin cereyan ettiği ilişkin bkz. BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, nr. 1509/3, Tortum kaza meclisiyle kaymakam vekili Servet'in vilayet makamına yolladıkları 3 Ağustos 1305(15 Ağustos 1889) ve kaza meclisinin 22 Z 1306/7 Ağustos 1305(19 Ağustos 1889) tarihli hülasa mazbataları; Erzurum vilayet meclisinin 5 Muharrem 1307/20 Ağustos 1305(2 Eylül 1889) tarihli ayrıntılı mazbatasıyla Vali

¹⁸ BOA, Cevdet Dahiliye, nr. 9608. Metinde verilen takribî nüfuslar defterde kayıtlı değildir. Yalnızca hane sayıları yazılmış olup, söz konusu tahmini nüfus tarafımızdan eklenmiştir.

¹⁹ BOA, İD, nr. 54, 21 S 1314.

²⁰ Tortum ve civarının iklim özellikleri bakımından Doğu Karadeniz-Doğu Anadolu iklimleri arasındaki bir geçişi ifade ettiği hususunda bkz. Osman Yılmaz, *Tortum Çayı Havzasının Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1991, s. 3, 13 vd.

Hinzorik Heyelanı (2 Ağustos 1889 Cuma)

1888 yılında cereyan eden doğal olaylar, esasında böyle bir hareket için uyarı mahiyetindeydi. Ancak, bu sene herhangi bir önlem alınmadığı gibi, heyelandan hemen önceki doğal ihtarlara da fazla önem verilmediği yuhat önlem alınmakta geç kalındığı görülmektedir. Hinzorikliler, heyelandan evvel özellikle Devre dağının bazı yerlerinde kaymalar olduğunu görmüş ve yetkili mercilere haber vererek köylerinin başka bir yere taşınmasını talep etmişlerdi. Tortum kaymakamlığından gerekli izni alan köylüler, taşınmak için hazırlık yaptıkları sırada, felaket meydana geldi ve taşınmayı gerçekleştirilmeden Hinzorik köyü korkunç bir çamur yığınının altında kaldı. Cuma günü öğleye yakın bir zamanda meydana gelen bu heyelan, bir köyü tamamen yokettiği gibi, birçok insan ve hayvanın da ölmesine sebep oldu²².

Müşir Samih Paşa'nın aynı tarihli Dahiliye Nezareti'ne tahrirati.

²² Köylülerin taşınmak için hazırlık yaptıkları ve fakat taşınmadan felaketin gerçekleştiği vesikalarla sabittir (BOA, ŞD, nr. 1509/2, Erzurum Reji Nazırı Mösyo François Corpy'nin 15 Ağustos 1889 tarihli Fransızca raporu). Aynı şeyler köy halkı tarafından da rivayet edilmektedir. Taşoluk (Hinzorik) köyünden 1341(1925) doğumlu Avni Kızıloğlu'nun anlattıkları, Corpy'nin raporuyla uyduğu gibi, raporda olmayan bazı hususlara da açıklık getirmektedir. Bu köyün en eski ailelerinden olan Kızıloğlu familyasından Avni Kızıloğlu, hayret edilecek bir vukufla hadiseyi bize şöyle özetledi: Köyün adı Hinzorik-i Süflâ, yani Aşağı Hinzorik'tir. Küçük Hinzorik de denir. Heyelandan önce bir pirifânî, köyün çobanına dağın kayacağını söylemiş, o da köylülerden Temür Ağa ile Kızıloğlu Osman Ağa'ya haber vermiş. Bu iki zat kaza kaymakamına giderek durumu bildirmiş ve köylerinin başka bir yere nakledilmesini talep etmişler. Kaymakam da bunları olumlu karşılamış ve köyün taşınması için izin vermiş. Köylülerin bir kısmı eşyalarını öküz arabalarına ve merkep- lere yükleyerek köyden çıkmak üzere hazırlık yapmışlar. Hatta bazıları erkenden çıkıp gitmiş. Kızıloğlu Osman Ağa ile bulunanlar ise, eşyalarını hazırladıkları halde köyden ayrılmamışlar. Çünkü günlerden Cuma olması ve namazın yaklaşması dolayısıyla, *Cumayı basmayalım* deyip, namazı beklemişler. İşte tam bu sırada Devre dağı hücum ederek köyü tamamen kapatmış. Kızıloğlu Osman Ağa da vefat edenler arasında, bir bacağı kopmuş vaziyette bulunmuş. Görüldüğü gibi, Kızıloğlu Avni'nin anlattıkları, Corpy'nin raporuyla saati saatine uyuşmakta olup, aydınlatılması zor birçok meseleye de açıklık getirmektedir.

Devre dağının bilhassa doğu tarafından gelen çamur seli, kıyameti andıran dehşetli bir gürültü ve deniz dalgaları gibi toz bulutları savurarak koca bir köyü tarihe karıştırdı. Toplam 230 kişinin yaşadığı Aşağı Hinzorik köyünde, heyelan sonucu 145 kişi vefat etti. Bunların 85'i bayan ve 40'ı da erkekti. Hayatta kalan erkekler 48 kişi iken, bayanlardan 31'i ancak kurtulabilmişti. Yani, heyelan sırasında köyde bulunan 224 kişiden 79 kişi sağ kalmıştı. Diğer taraftan olay esnasında köyde bulunmayan 6 kişi de eklenirse, toplam 85 kişi kurtulmuş demektir. Bunun yanısıra 726 hayvan telef olmuş, 240 kalem eşya da çamur deryasına gömülmüştü²³.

Hinzorik heyelanının en önemli kaynağı, Erzurum Reji Nazırı Mösyo François Corpy'nin hazırladığı rapordur. Felaketten bir hafta sonra 9 Ağustos tarihinde köye giderek incelemelerde bulunan Mösyo Corpy, 15 Ağustos tarihli bir rapor hazırlayarak yeni vali²⁴ Müşir Samih Paşa'ya sunmuştu. Hazırladığı rapora bir harita ve bir de köyün fotoğrafını ekleyen Corpy, bu hadiseyle alakalı yegâne mufassal kaynağı oluşturmuş olmakla, önemli bir belge bırakmıştır. Nitekim, aynı yıl Erzurum'a gelen Vital Cuinet, Corpy'nin raporunu almış, hülâsa etmiş ve olayı aynen Corpy'nin başlığıyla tarihe geçirek²⁵, bu husustaki yegâne kaynak olagelmıştır. Zira, Corpy'nin raporu anılmasına rağmen, şimdiye kadar bu rapora ulaşılamamıştır²⁶. Biz,

²³ Corpy, köyün toplam nüfusunu 215 ve ölenleri 136 olarak göstermektedir. Oysa, hem aynı belgeye ekli tabloda, hem de bilahire tanzim edilen mazbatalarda verilen rakamlar bizim tesbit ettiğimiz gibidir (BOA, ŞD, nr. 1509/2'deki tablo). Köyde bulunmayanların tesbiti için bkz. BOA, ŞD, nr. 1509/3.

²⁴ Resmî kayıtlara göre 1889 yılında Erzurum Valisi olarak Müşir Fosfor Mustafa Sıdkı Paşa görünmektedir. Ancak bu tarihte Mustafa Paşa ölmüş ve Erzurum'da defnedilmişti. Dolayısıyla yerine vali olarak atanan Müşir Samih Paşa henüz Erzurum'a gelmişti. 93 Harbi'nden önce de Erzurum Valiliğinde bulunan Samih Paşa, o zaman vazifeden alınmış ve yerine Fosfor Mustafa Paşa getirilmişti. Erzurum'da en uzun süreli görev yapan ve şehrin bayındırlığına en fazla emek veren vali Fosfor Mustafa Paşa'nın hayatı ve yukarıdaki notlar için bkz. Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu (1850-1900)*, Erzurum 1997, Basılmamış Doktora Tezi, s. 76-77.

²⁵ Corpy'nin raporunun başlığı, *Catastrophe de Kentzorik* olup; Cuinet'nin özeti de aynı başlık altında kaleme alınmıştır (Cuinet, *a.g.e.*, s. 203-205).

²⁶ Hinzorik felaketini anan çalışmalar ve bunlarda kullanılan yegâne kaynağın Vital Cuinet olduğunu karşılaştırmak üzere bkz. Muhan Bali, "Sümmani ve Zamani", *Köz*, Sayı. 2 (Erzurum 1979), s. 10;

söz konusu raporu bulmuş isek de, köyün o zamanki fotoğrafını maalesef temin edemedik.

Raporda heyelanın oluşuyla ilgili bilgiler bulunmasına rağmen, daha çok bölgenin jeolojik yapısı ve oluşumu üzerinde durulmuştur. Beş sayfalık raporun heyelanla ilgili bölümleri kadar, heyelan birikintisini anlatan cümleleri de dikkat çekicidir. Hadisenin, yazın en sıcak günlerinde meydana gelmesi, olayı fevkalade korkunç kıldığı gibi, Mösyö Corpy'yi de hayrette bırakmıştı. İşte Corpy'nin özet notları²⁷:

"... Hinzorik felaketinden sonra bu büyük acıdan oldukça etkilenen Erzurum valisi Samih Paşa hazretleri, felaketzedelere yardım yollamak hususunda hiç zaman kaybetmemiş; aynı tehditte karşı karşıya bulunan diğer köylerdeki yeni felaketleri önlemek amacıyla, anılan köyler halkını emin bir yere yerleştirmek için oldukça hızlı bir şekilde olaya elkoymuş, bu coğrafi hadiseyi inceleme işini de bana vermiştir.

9 Ağustos'ta felaket mahalline gittim ve son derece kazazed olmuş Alpler'e özgü görünüşlü bu bölgeyi ziyaret ettim...

Nihah'tan Hinzorik'e giderken, Hinzorik vadisinden hemen sonra başlayan dere yatağındaki yuvarlak çakıl taşları arasında bulunan, oldukça fazla çamur kütlelerini görünce şaşır-dım. Yarıçapı 10 ilâ 40 santim arasında değişen ve çok sıkı kalkerli parçalardan oluşmuş ve küllü bir maddeyle kaplanmış bu çamur kütleleri, tamamen Hinzorik felaketinden sonra ortaya çıkmıştır. Yarım saatlik bir yürüyüşten sonra vadinin batı tarafına ve akıntının son noktasına vardım...

Bu noktadan itibaren vadinin diğer uçlarına bulunan büyük dağın batı kesiminin eteğine kadar, doğu-batı istikametinde, takriben 7-8 km'lik bir hat üzerinde; yüksekliği 100 ilâ 800 metre arasında değişen küçük bir kısmı mavimsi gri renkte, geriye kalanı bazı küçük renk farklarıyla ayrılan katılmış marnlı bir çamur kütleli, geniş bir nehir gibi yayılmıştı.

Vadiyi şekillendiren dağ ve tepe yamaçlarının eğim ve yüksekliği hesaba katıldığı zaman, yaklaşık elli milyon metreküp tutan bu çamur kütleli, girintili çıkıntılı olmak üzere 10 metre yüksekliğindeki bir masa örtüsünü andırıyordu. Bu girinti ve çıkıntılar, çamurun, içerdiği gazların daha çabuk gaz haline geldiğini; soğuk havayla temas ederek akıcı durumunu koruyamayıp katılaştığını, donduğunu ve dış yü-

zeylerinde dalgalanmanın oluştuğunu; kenarlarına da yayılarak ulaştığı seviyenin üzerinde bir şev halinde kalabilmesine imkan veren az ya da çok çabuk maruz kaldığı bu büzülme-yi koruduğunu göstermektedir.

Bu akıcı çamurun katılaşması, doğal olarak büyük kısmının kıvamına ulaştığı ve koyulaştığı sıradadır. Küçük bir kısmı ise, yukarıda bahsettiğim çamur kütlelerini sürükleyen daha kaygan bir madde haline geliyordu. Çok sayıda ev harabesinin ve duvarın devasa çamurla birlikte kaymasıyla oluşan çamur kütlelerinin bulunduğu Hinzorik köyünü ve vadiyi yeniden gözden geçirdim.

Yürüşüme ileri doğru devam ederek, toprak göçmeleri nedeniyle oluşan çok sayıda derin çatlak ve çukurlardan sonra, dağın kuzey eteğine ancak varabildim. Bunca zahmet ve yorgunluktan sonra dağın zirvesine ulaştım...

Her yerinde çatlaklar bulunan bu büyük dağın doğu kısmı, 400 metreden fazla bir düzlük üzerinde, batı yamacının büyük bir bölümünün çökmesiyle meydana gelmiş olan çok büyük bir boşluk vardı ve dağın tabanıyla burası arasında devasa bir hendek görünüyordu.

Dağın yarılmasından oluşan ve toprağın kapanması sebebiyle dibi görünmeyen bu hendek, bu vadiye yığınla çamurun yayılmasından evvel, hayatın ve sükûnetin varolduğu bu yere üzüntü ve ölümlü, burayı mezarlığa çeviren o keskin kokuyu getirdi.

Kaynayıp duran ve hemen tamamıyla kaygan olan bu kütlelerin hızlı yayılışı, yer değiştirerek üst kısımlarının şekillerini bozan büyük blokları dağdan koparıp attı ve onların düşmesine neden oldu. Gerçekten de, dağın büyük bir bölümü, akıntının yayıldığı oldukça geniş bir alan üzerine farklı boyutlarda şeritler halinde yerleşmiş, sarı rengi sayesinde ayırt ettiğimiz mavi gri renkte çamurlu maddenin etkisiyle harekete geçmiştir.

Tirenin uzun bir metal köprüden geçerken çıkardığı gürültüye benzer bir gürültü kısa aralıklarla duyuluyor ve büyük toprak göçüntüleri yerden duman gibi havaya yükselen ince bir toz kaldırarak gerçekleşiyor. Bununla birlikte bu gürültülerin dağın yarılmasıyla meydana gelip gelmediğini veya bir çalışmadan mı yoksa çöküntülere sebep olan toprağın içinde meydana gelen bir sarsıntıdan mı olduğunu kestirmek imkansızdır.

Hinzorik'e 10 km. uzaktaki Nihah köyünün eteğinde bulunduğu granitik dağın üzerinde de toprak çöküntüleri ve oldukça iyi seçilebilen çatlaklar belirledim. Bana, aynı tür çatlakların 2-3 km. ötedeki bölgede de meydana geldiğini söylediler.

Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 317; O. Yılmaz, a.g.t., s. 12 n2.

²⁷ BOA, ŞD, nr. 1509/2'de anılan Fransızca rapor.

Bu felaketten, dağın iç ısısının harekete geçtiğini anlıyorum, fakat sonucunun ne olacağı bilinemez. Bu volkanik olay, bugünkü seviyesinde kalacak mı?..*

İlişikte iki harita ve bu jeolojik olayın görüntülerini içeren iki fotoğraf sunuyorum.

15 Ağustos 1889, Erzurum

F. M. Corpy".

Heyelana ilişkin Corpy'nin raporunda geçen genel bilgi budur. Söz konusu olay sonucu hemen tamamıyla çamurun altında kalan Hinzorik köyünün başka bir yere nakli ve yeniden kurulması için derhal çalışmalara başlandı. Ancak, bu çalışmalara geçmeden önce, heyelanın tam bir bilançosunu ortaya koymak gerekir. 2 Ağustos 1889 Cuma günü meydana gelen Hinzorik heyelanının; insan, hayvan ve mal bakımından verdiği zarar tabloda gösterilmiştir²⁸ (bkz. Tablo).

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Hinzorik köyünde muhtelif yerlerden gelme insanlar yaşamaktaydı. Pethar, Norşin gibi isimlerle anılan şahıslar bu köylerden, imam İspir'den gelmedir. Kars muhaciri Coşkun ise, 93 Harbi'nden sonra Kars'ın Ruslar'a bırakılmasıyla buraya gelmiştir. Köyün önemli aileleri Kızıloğulları ile Deli-

başoğulları'dır. Ayrıca azımsanmayacak kadar Şıhbızınlı²⁹ vardır.

Heyelandan Sonraki Keşif ve İmar Çalışmaları

Erzurum Valisi Samih Paşa tarafından heyelanın yaşandığı Hinzorik köyüne görevli olarak yollanan Mösyö Corpy'nin de belirttiği gibi, bu civardaki birçok dağ çatlamış ve heyelana meyilli bir hale gelmiş bulunuyordu. Heyelandan kısa bir süre sonra aynı maksatla bölgeye yollanan Erzurum Vilayet Meclisi üyelerinden Said Efendi ile Enkân-ı Harp Miralay Hüseyin Bey de, Tortum ve civarındaki genel durumu keşfederek mazbatalar hazırlamışlardı. Her iki keşif sonunda çıkan genel durum, bu civardaki birçok dağ ve tepenin her an kaymaya müsait bir halde bulunduğu yolundaydı. Gerekli tedbirler alınmadığı ve söz konusu tehlide maruz bulunan köyler başka yerlere nakledilmediği takdirde, aynı felaket oralarda da yaşanabilirdi.

Anılan tehlikeye fazlasıyla maruz bulunan en önemli yer, Tortum kazasının merkezi olan Nihah kasabasıydı. Bunun yanı sıra, bir önceki yıl yapılan kontrollerde, birkaç köyün de aynı tehditle karşı karşıya bulunduğu anlaşılmıştı. Heyelandan sonra bilhassa bu köyleri tedkik eden Said Efendi ile Miralay Hüseyin Bey'in raporlarına göre; Kozahor, Ağsor, Beldeçor ve Simesergisi köyleri, söz konusu tehdidi en çok hisseden köylerdi. Simesergisi köyü, yağmurların oluşturduğu seller sebebiyle tehlike altındaydı. Beldeçor ve Ağsor köyleri, yakınlarındaki dağların çatlamasından ötürü rahatsız ve emin değildi. Kozahor köyü ise, daha kötü bir halde bulunup, boşaltılması gerekmekteydi. Ancak, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Hinzorik gibi bir felaket olmadıkça ya da evleri yıkılmadıkça, köy halkı yerlerini terketmeyi düşünmüyorlardı. Daha evvel tehlike altında bulunduğu ihbar edilen Haşutvank ve Huvak köyleri için, böyle bir tehdit bulunmadığı da, yapılan keşifle anlaşıldı³⁰.

* Bu hadisenin volkanik bir patlama olmadığı ve olamayacağı ortadadır. Her şeyden önce Devre dağı, tam zirvesinden değil zirvenin biraz aşağısından itibaren kaymıştı. Devre dağının 3.000 metreye yaklaşan çok dik bir dağ olduğu dikkate alınırsa, bu intibayı bırakacak derecede dehşetli bir heyelana yolaçtığı kolaylıkla tahmin edilebilir. Galiba Corpy'yi bu kaniya sevkeden de budur.

²⁸ Belgelerin birisinde kurtulanların 85 kişi olduğu zikredilirken (BOA, ŞD, nr. 1509/2), diğerinde 79 kişi oldukları kayıtlıdır (İŞD) nr. 5785). Her iki vesikada da, heyelandan kurtulanların o sırada köyün dışında buldukları belirtilmektedir. Kızıloğlu Avni'nin bize anlattığına göre, bu sırada bir kısım Aşağı Hinzorikli, Yukarı Hinzorik (şimdi Yamankaya) köyünde bulunuyorlarmış. Orada toprak atmaya giden bu köylüler, böylece heyelandan sağ kurtulmuşlardır. Köylülerin bir kısmı da yakındaki Ağasor (Kireçli) köyünde bulunmaktaymışlar. Belgede verilen bilgilerle uyuşan bu rivayet, esasında kurtulma şansı olmayan insanların nasıl sağ kalabildiğini açıklamaktadır. Diğer taraftan çok sayıda hayvanın telef olması biraz garip ise de, Avni Kızıloğlu'nun rivayeti meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır. Heyelan sırasında kuşluk için köye getirilen büyükbaş hayvanlarla koyunlar ahırlarda bulunmaktaydı. Dolayısıyla kuzu ve danalar dışarıya çıkarılmışlardı. Hayvan telefının çok olması da bundan kaynaklanmıştı.

²⁹ Şıhbızınlılar, bilhassa Oltu kazası yakınındaki Kısıkdere'de oturmaktadırlar. Bunların adı, muhtelif kayıtlarda Şeyh Bızın, Şeyh Buzun, Şeyh Bozan şekillerinde geçmektedir. Bazıları Kürtçe bilmekte ise de, Kürt olmaları çok uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. 1850 yılına ait bir nüfus-askerlik yazım defterinde, Oltu kazasının bir mahallesinde azımsanmayacak kadar Kıbtî kayıtlı olup; bunların tamamı Müslim Kıbtî; yani Müslüman Çingene'dir. Bunlar, büyük ihtimalle Şıhbızınlılar olmalıdır (BOA, Cevdet Dahiliye, nr. 9608).

³⁰ Bu tarihte (1889), Nihah'ın Hamsor mahallesi 30 hane (tahminen 150 nüfus), Kozahor köyü 35 hane (takriben 175 nüfus) ve Simesergisi köyü de

Ölenler		Hayatta Kalanlar		Hayvan Teléfati	Kayıp Eşya Kalem	Hane Sahibinin Adı
Erkek	Bayan	Erkek	Bayan	Aded		
12	12	2	-	35	18	Delibaşoğlu Temür Ağa
1	2	2	1	-	15	Delibaşoğlu Mehmed Ağa
3	8	3	4	60	19	Mehmed Çavuş
3	6	1	-	102	24	Kızıloğlu Osman Ağa
11	10	3	-	85	13	Norşinlioğlu İsmail Ağa
2	3	-	1	85	10	İsmail Ağa oğlu Kasım Ağa
2	2	2	-	-	9	Kars Göçmeni Coşkun
-	-	1	2	-	12	İsmail Ağanın oğlu Şaban
1	3	3	3	30	11	Sıddık oğlu Hüseyin Ağa
3	3	1	-	-	12	Bekdaş oğlu Mevlüd
1	1	2	-	-	9	Bekdaş oğlu Ali
1	3	-	-	-	9	Bekdaş oğlu Veli
2	8	2	1	-	16	Salih oğlu Mehmed
4	4	-	-	6	4	İsmail oğlu İbrahim
2	1	-	1	-	5	İsmail oğlu Hasan
1	5	2	1	-	8	Petharlı oğlu Mahmud
1	2	-	-	-	10	İmam İspirli Mehmed Efendi
2	1	-	1	-	6	Norşinli oğlu Çoban Mehmed
2	3	-	-	87	12	Kızıloğlu Abdülaziz Ağa
1	2	-	-	-	5	Norşinli oğlu Serçe Mehmed
1	3	-	-	6	13	Kızıloğlu Abdulgafur Ağa
-	-	-	-	166	-	Molla Halil
-	-	-	-	39	-	Kürt Şerif
-	-	-	-	31	-	Çolak Mustafa
1	2	2	-	-	-	Norşinlioğlu Hurşid
1	1	-	-	-	-	İsmail oğlu Ali
1	-	2	2	-	-	Şıhbızınlı Memli oğlu Aziz
1	-	1	2	-	-	Hohol Şaban bin Ali
-	-	4	1	-	-	Hosar oğlu Mehmed Ali bin Sadık
-	-	4	1	-	-	Hoholoğlu Yusuf bin Mehmed
-	-	3	2	-	-	Şıhbızınlı Cafer bin Şiho
-	-	2	4	-	-	Şıhbızınlı Şerif bin Aziz
-	-	6	4	-	-	Şıhbızınlı Resul bin Temür
60	85	48	31	726	240	Yekûn

Kozahor köyünün tehdit altındaki 7-8 hanesi, köyün karşısındaki düzlüğe nakledilerek tehlikeli bölgeden uzaklaştırılması teklif edildi. Ancak, hem kaza merkezi hem de Tortum'un en büyük yerleşim yeri olması itibarıyla, Nihah kasabasının önemi daha fazlaydı. Said Efendi ile Miralay Hüseyin Bey, Nihah'ın zaten gelişmeye müsait bir yerde bulunmadığını öne sürerek, kaza merkezinin buradan alınıp 100 hanelik Yukarı Liskâv köyüne taşınmasını öne sürüyorlardı. Hatta, Liskâvli hanedandan Ali ve Şevki Beyler, tasarruflarında bulunan 15.000 kuruşluk konaklarını, köylerinin kaza merkezi yapılması halinde, iftiharla hükumete bağışlayacaklarını ifade etmişlerdi. Ancak, zaten müsbet olmayan

bu teklif olumsuzlukla sonuçlandı ve Nihah kasabası Tortum'un kaza merkezi olarak bırakıldı. Kozahor, Beldeçor ve Ağsör köylerinde tehlikeye maruz evlerde ikamet edenler, şimdilik idareten ve ileride kendilerine ev yapılmak üzere, akraba ve komşularının yanlarına yerleştirildiler. Nihah'taki onbeş hane sahibi için de aynı şey yapıldı³¹.

Hiç şüphe yok ki, anılan yerleşmeler arasında imar ve iskâna en fazla ihtiyaç hissedilen yer, felakete maruz kalarak çamurlara karışan Hinzorik köyü idi. Dolayısıyla mahallî ve merkezî hükümetin burasıyla alakalı çalışmaları, diğerlerinden daha önemlidir.

35 hane (tahminen 175 nüfus) idi (BOA, ŞD, nr. 1509/3).

³¹ BOA, ŞD, nr. 1509/3; ŞD, nr. 1509/2; İŞD, nr. 5785'teki bilgilerin tamamı bu yoldadır.

Said Efendi ve Miralay Hüseyin Bey'in keşfi sırasında Hinzorik köyünden sağ kurtulduğu halde, evi barkı olmayan toplam 85 kişi vardı. Hinzorikliler'in Taşoluk* dedikleri düzlük bir alana 85 kişiyi alacak 15 haneyle birlikte cami ve mektep de yapılması tasarlanıyordu. Taşoluk, Hinzorik'in yarım saat kadar solunda bulunuyordu. Yakındaki komşu köylüler Hinzorik'in yeniden inşası için kereste ve sair malzemeyle birlikte 10.000 kuruşluk nakdi yardım yapacaklarını taahhüd etmişler idiyse de, Devre dağının hala kararsız bulunması, sözkonusu düşünceyi ertelemekteydi. Ancak, kış gelmeden önce evlerin yapılarak sahiplerine dağıtılması ve halkın açıkta kalmaması gerekiyordu. Bunun için de Bâbîâli'den ruhsat istendi³².

Taşoluk mevkisine 15 hanelik yeni bir köy kurulması ve isminin konulması için Bâbîâli'den talep edilen izin alındı. Sözkonusu inşaatın masrafları ise, evvelce komşu köylülerin taahhüt ettikleri 10.000 kuruş nakit para ve kereste vs. şeylerle karşılanacaktı. Yeni bir köyün kurulması dolayısıyla, buraya bir de isim verilmesi gerekiyordu. Şura-yı Devlet azaları, köyün yeni adının *Şevkiye* olmasını kararlaştırmış ve sadrazamlığı böyle arz etmişlerdi. Padişah II. Abdülhamid tarafından 29 Muharrem 1307/13 Eylül 1305 (25 Eylül 1889) tarihinde verilen sözlü emirle, Taşoluk mevkisinde yeni bir köyün oluşturulması ve adının da Şura-yı Devlet'te teklif edildiği gibi *Şevkiye* konulması kesinleşmiş oldu³³.

Böylece, Hinzorik köyünün yeri değiştirilerek bugün bulunduğu Taşoluk mevkisine alındı. Ancak, belgede verilmesi uygun bulunan *Şevkiye* adının konulup konulmadığı hususunda kat'i bilgi yoktur. Şakir Paşa'nın 1896 yılında yaptırdığı idarî düzenlemede Hinzorik-i Süflâ adı geçmektedir. Keza, 1927 yazımında Hinzorik-i Süflâ adı hala kullanılmaktadır. Her iki belgenin de resmî olmasına rağmen, *Şevkiye* isminin, resmî kayıtlara geçse bile, halk arasında söylenmediğine hükmedilebilir.

* Taşoluk, köyün bugünkü ismi olmasına rağmen eskiden beri halk arasında söylenen bir arazi adıdır. Dolayısıyla köyün yeni adı, aynı zamanda Hinzorik'in eski bir arazisidir.

³² BOA, ŞD, nr. 1509/3 (Erzurum Vilayet Meclisi ile Vali Samih Paşa'nın aynı tarihli istekleri); ŞD, nr. 1509/2 (Vali Samih Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne yolladığı 21 Z 1306/6 Ağustos 1305=18 Ağustos 1889 tarihli tahrirati); İŞD, nr. 5785 (Samih Paşa'nın tahriratına atıfta bulunulan 20 M 1307/4 Eylül 1305=16 Eylül 1889 tarihli Şura-yı Devlet mazbatası).

³³ BOA, İŞD, nr. 5785.

Hinzorik Felaketinin Edebiyata Yansımaları

Birçok tarihî hadisenin edebî ürünler vasıtasıyla tarihe geçirildiği bilinen bir husustur. İşte onlardan birisi de, 1889 yılında Hinzorik köyünde meydana gelen heyelandır. Şüphesiz bunu sağlayan, anılan heyelamın korkunç bir felakete dönüşerek bir köyü tamamıyla yitmiş olmasıdır. İşte sözkonusu felaketi, birer destanla edebiyatımıza geçiren, Narman'ın Samikale köyünden Sümmani Baba ile Bayburdlu Celâfi Baba olmuşlardır.

Sümmani'nin Hinzorik Destanı'nı derleyerek neşreden Nesib Yağmurdereli³⁴, hadisenin 1309 yılında olduğunu kaydetse bile, bunun yanlış olduğu ortadadır. Yağmurdereli, muhtemelen Sümmani'nin destanında geçen, *Bin üçyüz dokuzda etdik rivayet* beytinden hareketle bu kamuya varmıştır. Onun Hinzorik Dağı dediği dağ ise, şüphesiz Devre* dağıdır. Yağmurdereli'nin derlediği dokuz kıtalık destan şöyledir³⁵:

Hinzorik Destanı

Kaza-yı Tortum'da oldu vukuat
Gören gözler düştü âh ü figana
Binüçyüz dokuz'da etdik rivayet
Bunu destan edip saldık her yana.

Bu gama müsterek ölüler sağlar
Görenler âh eder yürekden ağlar
Sarsıldı dereler söküldü dağlar
Her taraf boğuldu toza dumana.

Bozuldu devranı geldi zevali
Görünmez hiç göze dünyanın malı
Dediler, terkedin mal ü melâli
Âh ü zar erişdi şimdi her yana.

Görünmez bir hışım geldi ulaştı
Vakayı anlatan diller dolaştı
Analar çocuğun bıraktı kaçdı
Bakanlar olmadı sabi sübyana.

³⁴ Nesib Yağmurdereli, *Sümmani, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1309, s. 91.

* Avni Kızıloğlu, Devre dağının üç ismi olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki ve en eskisi Şadırvan'dır. Devre adı ise bilinen bir isimdir. Aynı zamanda Hüseyin Bey Tepesi de deniyormuş. Birinci Büyük Savaş'ta burada şehit olan Hüseyin Bey'in hatırasına hürmeten bu ad verilmiş.

³⁵ N. Yağmurdereli, *a.g.e.*, s. 107-109; Bu destanın bir başka yayını için bkz. M. Bali, "a.g.m.", s. 9-10.

Bunca sabi sübyan bu kadar kişi
Cenab-ı Lemyezel işledi işi
Ezildi binlerce insanın başı
Bütün garkoldular al kızıl kana.

Meleşir düzlerde malı hayvanı
Kim sahiplik etsin bu kadar canı
Hani sahiplerin çobanın hani
Kara haberlerin gitsin her yana.

Bu can esrarını görenler yandı
Can kafesden çıkıp tenden usandı
Bu rivayet padişaha dayandı
Gazete yazdırdı cümle cihana.

Hinzorik'in gam efkârı bilindi
İşitenin bağı gönlü delindi
Hinzorik kütükten ismin silindi
Sanarsın aslından olmuş virane.

Budur son alâmet bozuldu devran
Bîçare Sümmani eylesin seyran
Tahammül yok yaza buna bir destan
Bir eser bıraka cümle cihana.

Bayburdlu Celalî Baba'nın destanı ise,
Tortum Destanı adını taşımakta olup; ilk defa
1963 yılında Salim Haşlak tarafından derlenerek
yayınlanmıştır. Yedi kıtalık destan şöyledir³⁶:

Tortum Destanı

Cilvesi tükenmez perverdegârın
Yahşi günlerimiz yamana gitti
Çekdi Kûh-ı Kaf'dan Tortum damarın
Yüzaltmış nüfusla kaç hane gitdi.

Kûh-ı cebel destur aldı pîrinden
Kudret tuğı değı kopdu yerinden
Bilmem cân-ı cânan hep birbirinden
Ayrı düşdü, yoksa yanyana gitdi.

Sefer etdi bize cebeli billah
Okudu kâmiller fazl-ı Bismillah
Halâik çığırsır el-aman Allah
Sanki Nuh devridir tufana gitdi.

Cuma'dan çıkınca kavim kardaşlar
Horasan döşeli binalar taşlar
Kuzu büryanıyla baharlı aşlar
Bir anda hâk ile yeksâna gitdi.

Medrese mescitler beyt-i binalar
Nice serv-i kâmet melek simalar
Dâvudî sedalar şirin edalar
Her biri bellisiz bir yana gitdi.

Yıkıldı Hinzorik toprağı kanlı
Aradık bulmadık bir tane canlı
Nevreste gelinler taze nişanlı
Kanlı duvağıyla bir yana gitdi.

Celalî bu dertden ziyademiz var
Ehl-i aşk olana ifademiz var
Yirmidört nefer de piyademiz var
Bilmeyiz onlar da ne yana gitdi.

Salim Haşlak, Celalî'nin köylüsü olan
Veli Aydın'dan derlediği şu iki kıtayı da destanın
sonuna eklemiş ve asıl destana uymadığını ifade
ederek, bu kıtaları ayrı yazmıştır. Oysa sözko-
nusu kıtaların bilhassa ikincisinde, köyü çamura
garkeden dağın adı doğru olarak Devre dağı diye
geçmektedir. Bu bakımdan bu iki kıtanın, bütün
kusurlarına rağmen, destanın en çarpıcı yeri ol-
duğu muhakkaktır.

Meleşir koyunlar gelmez kuzusu
Oynadı yerinden kopdu yazısı
Kenarda kögede kaldı bazısı
Baba oğlun Hakk'a emanet etdi.

Sırma saçlarını darayıp örme
Geldi Devre Dağı kaç aman durma
Güzeller sultani Gülşan'ı sorma
Darüdan bekâya azimet etdi.

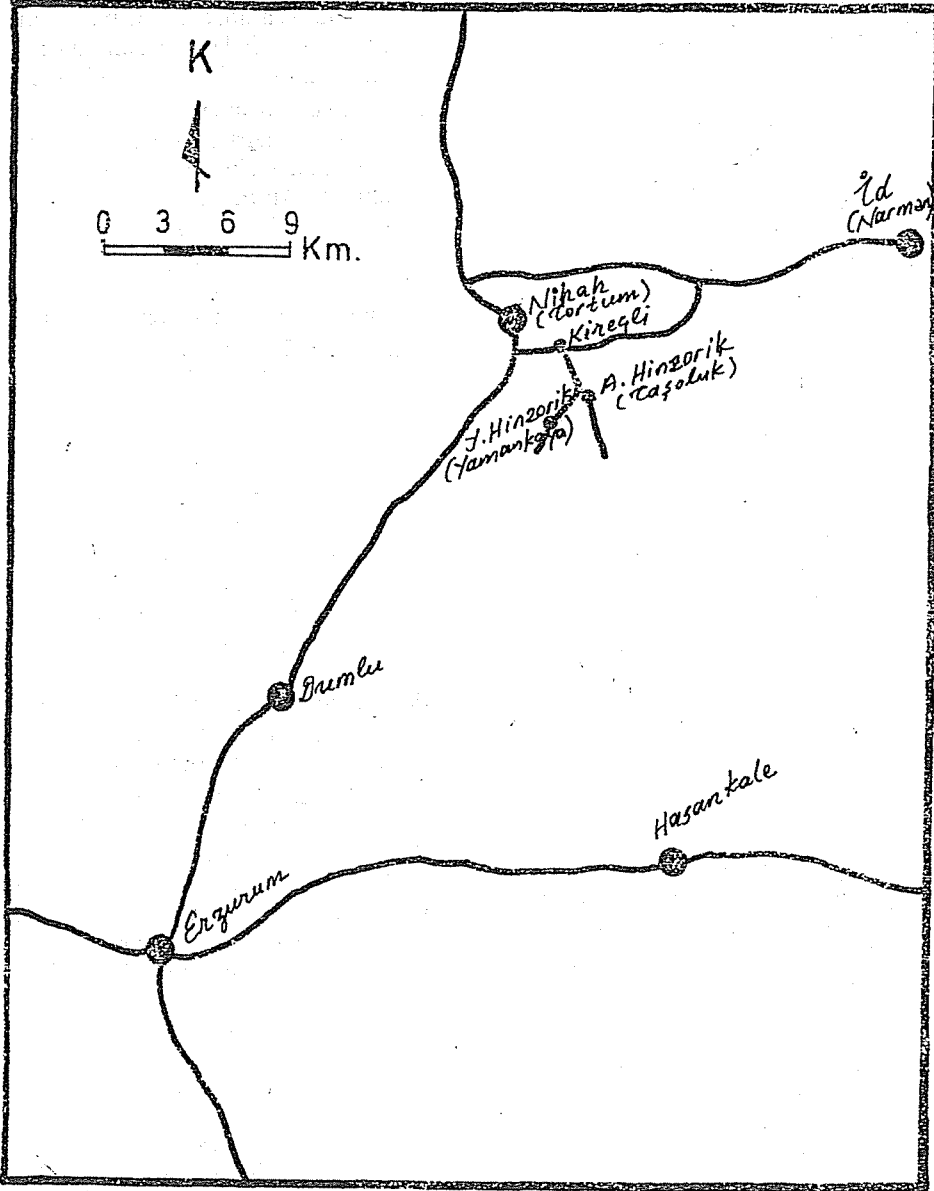
Buraya alınan iki destan, çağdaş ve fakat
ayrı ayrı yerlerde yaşayan iki âşık tarafından
kalemle alınmıştır. Sümmani ile Celalî'nin des-
tanları karşılaştırıldığında, ikisinin arasında gizli
bir bağ bulunduğu izlenimi edinilmektedir. Bize
öyle geliyor ki, Celalî'nin destanı, bir bakıma
Sümmani'nin destanının açıklaması gibidir. Bü-
yük ihtimalle Sümmani'nin destanını duyan/
haber alan Celalî, tam bir tevekkül içinde yaz-
mıştır destanını. Sümmani'nin destanında ise,
aynı tevekkülle karışık birtakım sorular vardır.
İşte bu sorular da Celalî tarafından cevaplandı-
rılmıştır.

³⁶ Salim Haşlak, *Halk Ozanı Bayburtlu Celalî*,
Ankara 1963, s. 33-35.

Sonuç

2 Ağustos 1889 Cuma günü meydana gelen korkunç bir heyelan sonucu çamur der-
yasının altında kalarak tarihe karışan Hinzorik
köyü, ilkin yer deęiřtirmiş bir iskân mahalli
olarak tarihe geçmiştir. Kaybedilen yüzü aşkın
insan ve onların yakınları, o zaman olduğu gibi,
bugün bile bu dehşetli vak'ayı unutmamaktadır.
Nitekim yazılan eski destanlarla, yapılan güncel
derlemeler bunu göstermektedir. Görülen belge-
lerden anlaşıldığı kadarıyla, bugünkü Tortum

kazasının bulunduğu yer de dahil olmak üzere,
bu civardaki birçok yerleşme heyelan tehlike-
siyle karşı karşıya kalmıştı. Bu da bölgenin jeo-
lojik yapısından kaynaklanmaktaydı. Aynı teh-
didin şimdilerde bulunmadığını söylemek fazla
iyimserlik olur³⁷. Nitekim, Tortum gölünün de
bir heyelan gölü olduğu bilinmektedir. Ancak,
herşey olup bittikten sonra tedbir almak âdeti,
bu türden acıların yaşanmasını ve yeniden acıklı
destanlar yazılmasını önlemeye yetmemektedir.

³⁷ Tortum ve civarının coğrafi yapısının ince-
lendiği bir çalışmada, hemen bütün vadi ve etraf
alanların bu tür tehditlerle karşı karşıya olduğu,
hatta bazı yerlerde aralıklarla heyelanlar yaşandığı
örnekleriyle gösterilmektedir (O. Yılmaz, *a.g.t.*, s.
10 vd).